

AVAUKSET

SOSIAALISET TRENDIT JA YHTEISKUNTAPOLITIIKKA

MATTI VIRTANEN

Mitä olennaista suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisessa rakenteessa tiedossa olevien trendien valossa on odotettavissa ja millaisia uusia ja mahdollisuuksia ne lähitulevaisuudessa avaavat – eli millaisiin kysymyksiin pureutuvaa tutkimusta Yhteiskuntapolitiikka-lehden pitäisi trootata?

Olen pelkistäen kärjistänyt muutamia trendejä, teemoja ja kysymyksiä, jotka omasta mielestäni ovat olennaisia ja liikkuvat tämän nyt starttaavan lehden ydinalueilla. Teksti on tehty siinä toivossa, että se generoisi erisuuntaisia ajatuksia ja jatkopohdintoja.

JÄYKISTYVÄ YHTEISKUNTA?

Sodanjälkeinen sosiaalinen liikkuvuus on ollut ennen kaikkea keskiluokan kasvua muiden ryhmien kustannuksella. Nopeaan kasvuun lähtenyt sääty oli pakko täyttää vanhojen siirrokeilla, koska omia ei ollut: ns. uudet keskiluokat nyhjäistiin pikavauhtia lähes tyhjältä. Siksi vuonna 1980 ylemmistä toimihenkilöistä 4/5 ja alemmista toimihenkilöistä 3/4 oli "nousukkaita". Työväestöstäkin alle puolet oli syntyperäisiä, ja vain maanviljelijöiden enemmistö (lähes kaikki) oli lähtöisin omasta ryhmästä.

Suurimmat liikkujat olivat 40- ja 50-luvun suuret ikäluokat, joista valtaosa muutti paitsi uuteen keskiluokkaan myös (suur)kaupunkeihin. Tuloksena oli kuohuva murroskulttuuri, jonka monitasoisuuden Matti Kortteinen tiivistä tuoreeltaan (1982) tutkimukseensa Lähio.

90-luvulla uudet keskiluokat ovat vakiintu-

massa vanhoiksi, kahdessa mielessä. Ensinnäkin murrospolvi keski-ikäistyy ja on hyvää vauhtia hautaamassa vanhempiaan – sotapolvea, jonka kanssa napit olivat aikanaan monella tapaa vastakkain. Jos 60- ja 70-luvut olivat skisman ja katkoksen kulttuuria, niin 90-luku on todistanut juurten ja jatkuvuuden ylösnousemusta, sen etsimistä, mikä toisiaan seuraavia sukupolvia (kaikesta huolimatta) yhdistää (vrt. Eskola & Peltonen 1997; Roos & Rotkirch 1997).

Toiseksi keskiluokan nopean kasvun ajat ovat takana, sen sisäinen kulttuuri yhtenäistyy, ja se rupeaa uusintamaan itseään eli rekrytoimaan lähinnä jälkeläisiään (kuten kaikki vakiintuneet säädyt). Tämän näköalan Pertti Haapala tulkitsi 90-luvun alussa (1993) "jäykistymiseksi":

"Tilanne on aivan toinen jäykistyvässä yhteiskunnassa, jossa paikoista ylemmillä portailta täytyy taistella, koska sinne jo päässeet pyrkivät säilyttämään nämä asemat omilla lapsillaan. Tällainen tilanne on Suomessa ainakin rakenteellisesti välttämättä edessä ja eriarvoisuuden lisääntymisen voi estää vain *tasa-arvopolitiikka* – mitä se sitten onkaan."

Onko "jäykistyvä" yhteiskunta ilman muuta sama asia kuin "eriarvoisuuden lisääntyminen"? Toisesta kulmasta katsoen voisi väittää lähes päinvastaista: "jäykistyminen" tarkoittaa, että sosiaalisesta noususta on tullut masmattaisesti pysyvää. Maalta ja "alhaalta" keskiluokkaan nousseiden sodanjälkeisten ikäluokkien paraikaa aikuistuvat ja säädysään pysyvät lapset ovat nyt toisen polven keskiluokkaa, peräisin urbaaneista toimihenkilöperheistä. Silti tutkijat jaksavat hämmästel-

lä sitä, että korkeakoulujen opiskelijoiden tausta, joka 60- ja 70-luvulla ehti jo "demokratisoitua", on viime aikoina ruvennut taas "elitisoitumaan".

Yksilöiden liikkuminen säädystä toiseen saa aivan eri merkityksen riippuen siitä, onko säätyrakenne murros- vai vakiintumisvaiheessa. Murrosvaiheessa kaikki saattavat voittaa, mutta vakiintunut vaihe on nollasummapeliä.

Jos nyt vakiintuvassa vaiheessa haluttaisiin tai voitaisiin kiihdyttää säätykiertoa yli "normaalin", nousuja alkaisi vastata samanlainen määrä vajoamisia. Paikallaan pysyminen ei välttämättä ole ongelma, mutta laajamittainen vajoaminen on.

Onko säätykierto "tasa-arvoa" sinänsä? Ajatus säätykierrosta tasa-arvon välineenä edellyttää taustakseen tiukan hierarkkisen yhteiskunnan, sen että on ilman muuta selvää, että kaikki haluavat "ylöspäin". Jos hierarkia on matala, samanlaista painetta ei ole. Siksi "tasa-arvopolitiikan" kannalta yksilöiden liikkumista olemaisempaa on *säätyjen välinen* liike. "Jäykistymistä" seuraa eriarvoisuuden kasvu vain, jos säädyt samalla alkavat erkaantua ja rajoille aletaan pystyttää barrikadeja.

Onko Suomessa käymässä näin? 90-luvun trendien valossa suunta näyttäisi olevan se, että laidat erkaantuvat.

Työväestö ja alempi keskiluokka läpiammattillistuvat (ammattilliset korkeakoulut, ammattiopistot), niiden välinen raja hämärtyy (koska tehtäissä tehdään yhä vähemmän "ruumiillista" työtä) ja ne yhdessä lähenevät ylempää keskiluokkaa. Kun lisäksi (ainakin jonkin aikaa) ylempien toimihenkilöiden osuus hitaasti kasvaa ja vastaavasti työväestön ja alempien toimihenkilöiden osuus vähenee, keskiluokka "keskiluokkaistuu".

Ylempien toimihenkilöiden ylälaita (studioiden kultakaulustyöntekijät) kasvaa kiinni perinteiseen yläluokkaan (eri pääomalajien eliitit) ja pyrkii aktiivisesti erottautumaan alaspäin. Erottautumisen perustana ovat uudet palkkiomuodot (optiot, bonukset) ja nii-

den pohjalta kasvava menestyskulttuuri, jossa voi nähdä kultinomaisia piirteitä ("moderni totemismi", Kiianmaa 1997).

Tuotanto- ja tietotekniikan nopea kehitys on samanaikaisesti luonut toistaitoisten tai kokonaan tarpeettomien ihmisten kerrostuman. Nämä pääosin kouluttamattomat ja ammatittomat ihmiset (jollaisia myös pitkäaikaistyöttömät pääosin ovat) ovat modernien säätyjen (ammattihierarkiat, joita vastaavat tutkintojen hierarkiat) ja samalla monella tavoin normaalikansalaisuuden ulkopuolella. Tämän kerrostuman sisälle on parhaillaan muodostumassa uudenlainen urbaani köyhälistö (Kortteinen & Tuomikoski 1998).

Kärjistäen: syntymässä näyttäisi olevan eräänlainen 20-60-20-yhteiskunta, jossa vakiintuvan ja tasoittuvan suuren keskiluokan yläpuolelle linnoittautuu nopeasti vaurastuva aikaisempaa tuntuvasti laajempi yläluokka ja sen alapuolelle eristetään "rahvas", modernit köyhät.

Lähtötulevaisuuden keskeinen kysymys on, ovatko nämä jaot rakenteellisista syistä "jäykistymässä" pysyviksi vai onko kyse 90-luvun monitasoisen murroksen tuottamasta tilapäisilmästä.

Monilta osin vastaus näyttäisi kallistuvan jälkimmäisen vaihtoehdon puolelle.

MASSATYÖTTÖMYYS ON TILAPÄISTÄ

Ns. suuret ikäluokat eivät ole vuosikymmeeniin olleet enää erityisen suuria.

Suuriksi sanottujen (1946-1950 syntyneiden) ikäluokkien suuruutta on jankutettu niin kauan, ettei mielikuvan oikeutusta ole aikoihin tullut tarkistettua tilastoista. Kuitenkin kohortin 526 000 syntyneestä jäljellä on enää 436 000.

Tämän havainnon virittämä soitto Tilastokeskukseen paljasti yllättävän selityksen. Sitä osasi odottaa, että 35 000 kohortin jäsentä asuu nykyisin Ruotsissa, mutta ei sitä, että heti lähdössä kohortista kuoli 30 000: vielä 40-luvun lopulla imeväiskuolleisuus oli 6 000

vuodessa. Sen jälkeen ensimmäisenä ikävuotenaan menehtyneiden määrä alkoi jyrkästi laskea ja on nykyisin vuosittain noin 300. Loput kohortin kadonneista (noin 25 000) ovat kuolleet matkan varrella.

Ero seuraavaan kohorttiin (1951–1955 syntyneisiin) on pienentynyt selvästi: heitä on nyt 404 000 (syntymähetkellä 458 000). Jos edelleen haluaa puhua suurista ikäluokista, on syytä tarkoittaa pitkää letkaa: 1945–1957 syntyneitä.

Näiden ikäluokkien jälkeen erottuu keski suurten ikäluokkien ryhmä eli 1958–1968 syntyneet (keskimäärin noin 80 000 vuosiluokassa). Heidän jälkeensä tulevat pienet ikäluokat (1969–1996 syntyneet), keskimäärin hieman yli 60 000 vuosiluokassaan.

Näillä luvuilla on olennainen merkitys ensi vuosituhannen alussa, monessa mielessä. Kun suuret ja keski suuret ikäluokat alkavat siirtyä eläkkeelle, ne korvautuvat 70- ja 80-luvulla syntyneillä pienillä ikäluokilla, joihin kuuluu aluksi keskimäärin 30 000 ja myöhemmin 20 000 vähemmän vuosittain kuin niitä, jotka ne korvaavat. Tämä tarkoittaa sitä, että nykyinen massatyöttömyys vaihtuu työvoimapolaksi suhteellisen nopeasti, ehkä jo kymmenen vuoden kuluessa. Lisäksi pienet ikäluokat ovat kattavasti erittäin hyvin koulutettuja vanhempiin ikäluokkiin verrattuna.

Vanhempien ikäluokkien ansioeläke alkaa yleisesti 63-vuotiaana. Jos vuosina 1946–1950 syntyneet noudattaisivat tiukasti tätä ikärajaa, he eläköityisivät vuosina 2008–2012. Todennäköisesti tämä tapahtuu paljon aikaisemmin.

Käytännössä 55-vuotiaista on nykyisin lähes puolet ja 58-vuotiaista jo valtaosa eläkkeellä. Jos 1946–1950 syntyneet noudattaisivat nykymallia, he alkaisivat eläköityä vuonna 2000. Vuoteen 2005 mennessä heistä olisi lähes puolet eläkkeellä ja valtaosa vuonna 2008. Vaikka keskimääräinen eläköitymisikä on viime vuosina kääntynyt hienoiseen nousuun, todennäköistä on, että käänne työmarkkinoilla on käsillä vuoden 2005 vaiheilla (Pentikäinen 1997).

Sen jälkeen työikäisten määrä kääntyy jyrkään laskuun ja laskee kaikkiaan noin puolella miljoonalla vuoteen 2030 mennessä (jolloin viimeisetkin keski suuret ikäluokat ovat eläköityneet). Mutta jo hyvissä ajoin ennen sitä ns. pätkätyöongelma jää historiaan ja työnantajat alkavat taistella pysyvistä työvoimasta.

Pullistuman purkautuminen alkaa siis vuosituhannen alkuvuosina ja etupainotteisesti: vuoteen 2010 mennessä työmarkkinoilla avautuu noin 200 000 ”ylimääräistä” työpaikkaa, erityisesti julkisen sektorin palveluissa, jotka 60- ja 70-luvulla naisitettiin lähinnä 40-luvun loppupuolella syntyneillä. Voi olla, ettei julkinen sektori enää lähitulevaisuudessa piirrykään pienten ikäluokkien silmiin sosialistisena jäänteenä, vaan perkaamista vaativana mahdollisuuksien kenttänä.

Samaan aikaan viimeisetkin 90-luvun keski-ikäiset pitkäaikaistyöttömät ovat siirtyneet eläkejärjestelmien piiriin ja ainakin mahdollisuus uhkaamassa olevan köyhyyskulttuurin purkamiseen avautuu.

Samalla kun työmarkkinoilla syntyy tilaa, sinne alkaa valua uudella tavalla rahaa ja erilaisten palvelujen kysyntää. Eläkeläisten määrä nousee nopeasti miljoonasta puoleentoista, ja uudet tulokkaat ovat edeltäjiinsä verrattuna suhteellisen hyvin palkattuja (ansioeläkkeet), hyväkuntoisia (10–20 vuotta) ja hyvin koulutettuja. Markkinoille tulee puoli miljoonaa uutta päätoimista kuluttajaa, jotka ovat jo suuret investointinsa tehneet ja velkansa maksaneet. Niinpä he rupeavat ensin harrastamaan ja tarvitsemaan kevyitä terveyspalveluita, myöhemmin kysyntää on kotipalvelulla, palvelutaloilla ja raskaalla terveydenhuollolla.

Eläkeläismäärän hyppäys ei siis ole pelkästään kustannus, vaan myös ja ennen kaikkea maksukykyisen kysynnän ja sitä kautta työpaikkojen kasvua. Itse asiassa eläkeläiset ovat suurin näkyvillä oleva ”elinkeinoelämän” kasvusektori.

Samalla on todennäköistä, että suuret ja keski suuret ikäluokat luovat uudenlaisen eläkeläisidentiteetin: eläkeiästä tulee ”kolmas

ikävaihe”, taloudellisesti turvattu ja aktiivinen parin vuosikymmenen jakso, ennen kuin vakavat sairaudet iskevät.

Kysymys: mitä eläkeläiset ”tekevät”? Tuntuu kuin sosiologiselle nykytutkimukselle ihmiset lähes lakkaavat olemasta, kun he siirtyvät eläkkeelle (tai enintään heistä tulee poikkeavia kiusankappaleita: dementikkoja, sydäntautisia, rullatuolijengiä). Ja kuitenkin eläkeläiset ovat jo nyt ”kolmannen sektorin” keskeinen perusta: he voivat hyvällä palkalla ja hyvällä omallatunnonolla tehdä kaikkea sitä, mitä haluavat ja minkä itse kokevat tärkeäksi.

HYVINVOINTIVALTIO = TUOTTAVUUDEN KASVUN LEVITTÄJÄ

Tuottavuuden kasvu merkitsee arvon (rahan) ja vapaan ajan kasvua. Kun tuotannon tarvitsema kokonaistyöaika vähenee, kasvaa vastaavasti sekä jaettavissa oleva ylijäämä että yhteiskunnan sisältämä ei-työn alue. Hyvinvointivaltio on keksintö, jolla ylijäämä ja ylimääräinen vapaa-aika liimataan yhteen ja levitetään tasaisesti koko yhteiskuntaan.

Tätä tehdään kahdella tavalla. Toisaalta luodaan uusia palkkatyön muotoja eli yhä useammasta ”kotona” tehdystä toiminnasta tehdään organisoitua, ammatillista, palkattua työtä. Toisaalta synnytetään palkattua vapaa-aikaa, mikä taas on uuden maksukykyisen kysynnän luomista. Tuloksena on nopeutettu talouden kasvu, koska palkkatyö ja palkattu vapaa-aika ruokkivat toisiaan.

Sotien jälkeen suuri tuottavuuden purkaus syntyi maatalouden koneistamisesta. Lyhyessä ajassa valtaosa maatalouden tarvitsemasta ihmistyöstä katosi ja yhteiskuntaan ilmestyi valtava varasto organisoimatonta aikaa ja rahaa. Osa siitä muunnettiin uusiksi palkkatyön muodoiksi eli nimenomaan julkisen sektorin palveluiksi: opetuksen, terveydenhuollon, sosiaalitoimen ja kulttuurin ammateiksi.

Toisaalta tuotettiin lisää palkattua vapaa-aikaa eli synnytettiin uusia palkattuja ei-työn jaksoja elämänsäkaareen, varsinkin 60-luvulla.

Näistä tärkeimmät olivat yleinen eläkeoikeus (vuonna 1950 eläkeläisiä oli niin vähän, ettei heidän määräänsä edes tilastoitu, tällä hetkellä heitä on yli miljoona), yleinen työajan lyhennys eli 5-päiväinen viikko 60-luvun lopulla ja palkatun vuosiloman nopeat pidennykset. (Silti temput eivät 60-luvulla riittäneet: 300 000 suomalaista muutti Ruotsiin.)

Tuottavuuden kasvun tasainen levittäminen on hyvinvointivaltion logiikkaa. Uusliberalismin logiikka kaventaa sekä palkatun työn että palkatun vapaa-ajan alaa (vastustamalla korkeita palkkaveroja ja pyrkimällä supistamaan tulonsiirtoja ja julkisia palveluja).

1990-luvulla 60-luvun kuvio toistui: tehtaat ja konttorit kokivat saman minkä aiemmin maatalous.

Automaatio ja tietotekniikka merkitsevät suorittavan työn jyrkkää vähenemistä teollisen logiikan mukaisissa töissä, siis tuottavuuden kasvua, joka 1980-luvulla kertyi suurelta osin ”varastoon”. Laman aikana tuo varasto siten laskettiin kerralla ulos – työttömyydeksi.

Tällä laman jälkeisellä nousukaudella bruttokansantuote alkaa olla samalla tasolla kuin ennen lamaa, vaikka töissä on 300 000 ihmistä vähemmän. Yhteiskunnassa on taas iso möhkäle ylimääräistä vapaata aikaa, joka pitäisi muuntaa talouden kasvuvoimaksi.

Mutta miten? ”Helpoin” tapa olisi saada talous muilla keinoin sellaiselle kasvu-uralle, että työpaikkojen määrä kasvaisi nykyisestä hiukan yli 2 miljoonasta takaisin 2,4 miljoonaan, siihen missä oltiin ennen lamaa. Tätähän hallitus nyt yrittää, mutta se tuskin kovin hyvin onnistuu.

Julkisella puolella ei ehkä ole samansuuruisia palkkatyön alan laventamismahdollisuuksia kuin 60-luvulla. Vaikka julkisista palveluista laman aikana karsituista työpaikoista suuri osa palaa, varsinaisia kasvumahdollisuuksia on odotettavissa vasta, kun suuret ikäluokat eläköityvät. Yksityisellä sektorilla tuotannon jyrkkäkään kasvu tuskin onnistuu ylittämään tuottavuuden kasvusta aiheutuvaa ihmistyön poistumaa.

Jäljelle jää maksetun vapaa-ajan luominen.

Uhkaavasti näyttää siltä, että tyydytään siihen, mikä on spontaanisti syntynyt: sopeudutaan massatyöttömyyteen. Eläkeläisyyden rinnalle on vakiintumassa uusi maksetun vapaa-ajan "ammatti" eli pitkäaikaistyöttömyys.

Väliaikaisiksi tuiksi tarkoitettut työttömyyskorvaukset ovat käytännössä muuntumassa pysyväksi tulomuodoksi, mutta silti niitä koskevat edelleen erityisrajoitukset (työttömyysaikana ei saa tienata eikä liikkua). Talouden kiertokulun kannalta tämäkin toimii: työttömät ovat (kirjaimellisesti) päätoimisiksi kulluttajiksi (keskimäärin huonosti) palkattuja.

Silti talouden (eikä inhimillisyyden) kannalta tässä ei ole kovin paljon järkeä, koska mallissa jätetään parhaassa työssä olevien ammattitaito ja työkyky paitsi käyttämättä myös rappeutumaan. Maksettu vapaa-aika sijaitsee väärässä kohtaa elämäntahtia. Ennen kaikkea: työttömyys ei luo talouteen kertautuvaa kasvuvoimaa, vaan päinvastoin luo uusia taloudellisia ja sosiaalisia kustannuksia.

Kysymys: Mihin uusi maksettu vapaa-aika sitten pitäisi sijoittaa? Mahdollisuuksia on monia: yleinen työajan lyhennys, sapattivuodet, eläkeiän (väliaikainen) alentaminen jne.

Yksi mahdollisuus olisi seuraavanlainen idea, joka ensituntumalta vaikuttaa aivan liian kalliilta, mutta ei ehkä lopultakaan olisi (sen kustannus- ja muita vaikutuksia olisi mahdollista arvioida/simuloida):

Virallinen eläkeikä laskettaisiin pysyvästi 58 vuoteen. Käytännössä se siinä karkeasti ottaen jo onkin: 55 ikävuoden jälkeen ansiosidonnainen työttömyyskorvaus jatkuu eläkkeelle asti ilman 500 päivän rajaa. Tämä on tapa, jolla pitkäaikaistyöttömyyttä jo nyt ja vastaisuudessa yhä enemmän hoidetaan. Silti kyse on edelleen työttömyydestä, jota koskevat kaikki erityisrajoitukset.

58 vuotta voisi olla raja, jonka jälkeen saa siirtyä eläkkeelle, mutta ei olisi pakko. Eläkkeen tasoa pitäisi tietysti vastaavasti laskea (eli vähentää kertymää 7 vuotta). Vasta 65-vuotiaana olisi pakko jättää kokopäivätyö, jolloin eläke nousisi lisäkertymän verran.

Samalla koko eläkejattelu pitäisi muuttaa: eläke katsottaisiin *kansalaispalkaksi* (tähän nimitys sopii), jonka päälle voisi vapaasti tienata lisätuloa (yli 65-vuotiaanakin). Silloin kukaan ei enää siirtyisi varsinaisesti eläkkeelle, vaan kevennetyn ja vapaaehtoisen palkkatyön piiriin, mikä myös todennäköisesti paremmin vastaisi uuden eläkeläispolven identiteettiä.

Muutos todennäköisesti lisäisi sekä viisikymppisten työhalukkuutta että työnantajien valmiutta ottaa heitä töihin (nythän he eivät kelpaa mihinkään). Jos näin tehtäisiin, suhdannetasaukset ja joustot voitaisiin jatkossa hoitaa vetreiden nuoreläläkeläisten avulla ja antaa työikäisille pysyvät työpaikat. Tämä olisi samalla varautumista ensi vuosituuhannen alun työvoimapulaan.

JULKISEN SEKTORIN SALAISUUS

"Kun tekninen kehitys teollisuudessa on huiuman nopeata, voisi äkkiseltään kuvitella, että teollisuuden merkitys kasvaa tuotannon kasvuaessa. Teollisuustuotteista tulee kuitenkin yhä halvempia. Hintojen halpeneminen voittaa lopulta määrän kasvun. Teollisuuden suhteellinen merkitys taloudessa laskee samalla, kun teollisuudessa työskentelevien määrä vähenee. Teollisuus hiiptää automaation vuoksi pikku hiljaa taka-alalle aivan kuten tehokkaat viljelymenetelmät ovat tehneet maataloudesta marginaalisen elinkeinon. Tavaroista tulee halpoja suhteessa palveluihin. Voi kuulostaa paradoksaaliselta, mutta niiden alojen merkitys kasvaa, jotka kehittyvät teknisesti hitaimmin" (Soininvaara 1994).

Teollisen tekniikan ylivoimaisuus perustuu jatkuvaan tuottavuuden kasvuun. Tehdas on työn vaiheistamiseen ja osittamiseen perustuva monistuskone, jonka toiminta on periaatteessa – ja yhä enemmän myös käytännössä – automatisoitavissa kokonaan (Virtanen 1987).

Välittömät palvelut (ihmisten auttamiseen, parantamiseen, kehittämiseen tai viihdyttämiseen tähtäävä toiminta) taas nimenomaan

perustuvat ihmistöyöhön, eikä niissä tuottavuus voi kasvaa samalla tavalla kuin tehtaissa (lapsia ei voi päiväkodeissa hoitaa ”nopeammin”). ”Tuottavuuden” (= tuloksellisuuden) kasvattaminen palveluissa merkitsee pikemmin ihmistöyön lisäämistä kuin vähentämistä.

Monet näkevät, että tämä tuottavuusero on perussyy hyvinvointivaltion kriisiin: kun yksityisellä puolella tuottavuus koko ajan kasvaa, palveluvaltaisella julkisella puolella se suhteessa koko ajan vähenee, ja siksi liiaksi paisunut julkinen sektori on tullut ylivoimaisen raskaaksi taakaksi kantaa.

Tässä voi olla kyseessä ajatusharha. Jos näin on, 90-luvun julkisen sektorin säästö-, supistus- ja yksityistämispoliittikka on ratkaisevasti syventänyt lamaa ja hidastanut siitä nousemista.

Koska en ole sosiaalitaloustieteilijä, olen testannut seuraavaa ajatuskulkua lukuisilla tutkijoilla ja asiantuntijoilla. Sitä on pidetty mahdollisena ja mielenkiintoisena, mutta siihen ei oikein ole osattu ottaa perusteltua kantaa. Juuri siksi haluan esittää sen hieman julkisemmin.

Ajatus on, että julkinen organisointi saattaa olla nimenomainen tapa kohdata palvelujen ihmistöyövaltaisuus (= suhteellinen kalleus). Palvelujen tuottaminen julkisesti on – palveltavien kannalta – paljon halvempaa kuin yksityisesti.

Palkkaverotus toimii vastakkaisiin suuntiin yksityisellä ja julkisella sektorilla, sitä vahvemmin, mitä vähemmän pääomaintensiivisistä palveluista on kysymys (= palkat ovat suurin kustannuserä). Yksityisellä puolella verot ovat todellinen kustannus, joka nostaa työn hintaa, mutta julkisella puolella palkkaverot ovat itse asiassa kustannusvähennys, koska suuri osa maksetuista palkkakustannuksista palautuu maksajalle takaisin (julki-

nen sektori sekä maksaa veron että kerää veron).

Ainakin kunnissa, jotka lähinnä julkiset palvelut tuottavat, kuvio on selvästi nähtävissä myös budjettitasolla: kunta sekä maksaa työntekijöidensä palkkaverot että saa niistä suuren osan takaisin (kunnallisvero + valtionavut). Suuri osa julkisista palkkamenoista on fiktiivistä!

Jos näin on, se selittäisi, miksi laaja julkinen palvelusektori on ylipäänsä ollut *mahdollista* rakentaa. Vaikka kaikki maksavat veroja, vain yksityisellä puolella verotus on todellista. Julkisella puolella verot tavallaan nolautuvat ja siksi palvelujen tuottaminen on suhteessa varsin halpaa (= ei ole pakottavaa tarvetta kerätä korkeita asiakasmaksuja).

Joten

– korkea palkkaverotus on keino subventoida julkista palkkatyötä suhteessa yksityisen sektorin palkkatyöhön – eli siirtää ”arvoa” yksityiseltä sektorilta (lähinnä teollisilta aloilta, joissa tuottavuus koko ajan kasvaa) julkiselle sektorille (lähinnä palvelualoille, joilla ”tuottavuus” ei kasva tai kasvaa vain vähän ja hitaasti);

– paljon ihmistöyä vaativat palvelut on siksi kansantaloudellisesti järkevää tuottaa julkisesti: palkkaverot vähentävät työn todellista hintaa, ja siksi jo suhteellisen pienillä käyttäjämaksuilla on mahdollista päästä täyteen kustannuspeittoon.

Jos tässä logiikassa on yhtään järkeä, kaikinainen teolliseen logiikkaan sopeutuva tuotanto kuuluu ”luonnostaan” markkinatalouden piiriin ja vastaavasti siihen sopeutumaton toiminta julkisen talouden piiriin. Ehkä pohjoismainen hyvinvointivaltio todella on *sui generis* – kapitalismin ja sosialismin ylittävä aito keksintö.

KIRJALLISUUS

Eskola, Katarina & Peltonen, Eeva (toim.): Aina uusi MUISTO. Kirjoituksia menneen elämästä

meissä. Saarijärvi: Nykykulttuurin tutkimuskeskön julkaisuja 54/1997

Haapala, Pertti: Suomalaisen hyvinvointivaltion

rakennehistoria. Teoksessa: Haapala, Pertti (toim.): Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1993

Kiianmaa, Antero: Moderni totemismi. Tutkimus työelämästä, solidaarisuudesta ja sosiaalisista verkostoista keskiluokkaistuvassa Suomessa. Keuruu: Kehityksen avaimet, 1997

Kortteinen, Matti: Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Keuruu: Otava, 1982

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu: Miten työttömät selviytyvät? Yhteiskuntapolitiikka 63 (1998): 1, 5–13

Pentikäinen, Teivo: Elinikä, työkyky ja eläkkeelle siirtyminen. *Talous & yhteiskunta* 25 (1997): 3, 11–21

Roos, J. P. & Rotkirch, Anna (toim.): Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa. Tampere: Gaudemus, 1997

Soinivaara, Osmo: Hyvinvointivaltion elonjäämisoppi. Juva: WSOY, 1994

Virtanen, Matti: Tehtaasta studioon. Helsinki: Hanki ja jää, 1987

Virtanen, Matti: Kevät 1994. Tampere: Hanki ja jää, 1993.